

La col·lecció de làmines i revistes de moda de Carmen Gil Llopart, comtessa de Vilaradaga¹

LAIA SOLER MORENO
Doctora en Història de l'art

1. Una aristòcrata col·leccionista

Carmen Gil Llopart (Barcelona, 25 de juny de 1868 – 13 de juliol de 1966), comtessa de Vilaradaga, va ser bibliòfila i col·leccionista (figura 1). La seva passió per l'art ja li podria haver vingut d'herència, atès que el seu avi patern, Pedro Gil y Babot (1783–1853), aplegà una col·lecció de pintura antiga de la qual a la seva mort es feu càrrec un dels seus fills, Leopoldo Gil y Serra (1826–1911), que es va casar amb Carmen Llopart Xiqués (1838–1894) i, al seu torn, esdevingueren progenitors de la col·leccionista esmentada. Aquesta contragué matrimoni l'any 1892 amb Antonio Clavé de Nadal (1865–1957) i el 1905 Clavé va rebre del papa Pius X el títol vitalici de comte de Vilaradaga, dignitat que va compartir amb la seva esposa i per la qual el matrimoni va ser conegut, ja que la van usar amb preferència sobre els seus propis cognoms.² Els comtes de Vilar-

1. El nostre sincer agraïment a l'equip de professionals del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, entre ells Albert Díaz Mota, responsable de la institució. També a Sílvia Ventosa Muñoz, conservadora de teixits i de moda del Museu del Disseny de Barcelona. I a la família de Carmen Gil Llopart: Leopoldo Gil Cornet, Mercè Ferrer Escolà i Teresa María Escolà de Fortuny.

2. Arxiu privat Mercè Ferrer Escolà, text inèdit, *Carmen Gil Llopart*, 2020, pàg. 2. Escrit per Ferrer, s'hi relaten els records de la seva mare Mercedes Escolà Gil, neboda i afillada de Carmen Gil Llopart.

FIGURA 1. Retrat de Carmen Gil Llopart, cap a mitjan segle XX (arxiu privat de les famílies Gil i Escolà).

daga, residents a Barcelona, eren propietaris d'abundants béns mobles i immobles, tant familiars com propis³, cosa que els va permetre viure tota la vida de rendes.

Carmen Gil, al llarg de tota la seva vida, va conformar diverses col·leccions, que clarificarem dividint-les, *grosso modo*, en dos apartats: la biblioteca sobre indumentària i els altres repertoris. En la gran majoria d'objectes que comprà es pot apreciar que el seu principal tema d'interès era la moda.

La collecció més important, que és la biblioteca sobre indumentària, consta de llibres, publicacions periòdiques i làmines sobre la matèria, que abasten des del segle XVI fins al XX,

amb preeminència de les obres franceses del segle XIX. Les estampes són heterogènies i comprenen indumentària internacional, històrica, tradicional, teatral... i, per descomptat, làmines de moda. Com es pot observar, es tracta d'un assortiment que entroncava directament amb la seva passió bibliòfila, manifestada formant part de l'associació Els XII, juntament amb el seu fundador, Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà, amb el qual estava emparentada.⁴

A part, la colleccionista va posseir el que hem catalogat anteriorment com a altres repertoris. Són conjunts, petits en nombre, que comprenen estoigs i

3. Arxiu privat Mercè Ferrer Escolà, notari Federico Trias de Bes y Giró, 7-10-1966, *Escritura de inventario y entrega de legados de los bienes relictos por la Excelentísima Señora Doña Carmen Gil Llopart, condesa viuda de Vilaradaga*, núm. 1567.

4. Els XII va ser una associació bibliòfila fundada l'any 1927 per Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà, i que cessà la seva activitat cinc anys més tard. Aquest en formà part juntament amb Carmen Gil Llopart, Ramon Miquel i Planas, Gustau Gili i Roig, Albert Lleó, Salvador Roca Ballber, Manuel Rocamora Vidal, Leonci Soler i March, Àngels Perpinyà, Josep Maria Carles-Tolrà, marquès de Sant Esteve de Castellar, Domènec de Guzmán Carles-Tolrà i Lluís Escobet Cots. Van fer reunions rotatives mensuals per conèixer les biblioteques privades de cada soci i, a més, una exposició conjunta a les Galeries Laietanes el gener de 1928. Per a més informació, vegeu: Fortuny, 1965.

carnets de ball, peces d'indumentària i fragments de teixits, llibres sobre diverses temàtiques, pintures, gravats i objectes d'arts aplicades.⁵

Davant la impossibilitat de tractar cadascuna de les col·leccions en aquest estudi, a causa del seu gran abast, tan sols ens dedicarem a una part de la biblioteca d'indumentària: concretament, la que tracta la moda, integrada per publicacions periòdiques i làmines de moda estretament relacionades, com es veurà més endavant.

Cal suposar que aquesta col·lecció es va formar durant una o diverses estades a París dels comtes de Vilaradaga. Se sap que la primera estada va tenir lloc el primer terç del segle XX,⁶ durà pel cap baix un any⁷ i obeïa a tractar els problemes de salut del marit. En relació amb això, Epifani de Fortuny escriví que l'aristòcrata començà a recopilar per distracció, en un episodi puntual en què es trobava immobilitzada per malaltia,⁸ probablement vertigen.⁹ Del mateix escrit de Fortuny es dedueix que, després de finalitzar la seva primera estada, Gil va tornar a la capital francesa per residir-hi llargues temporades, on tenia oberts els seus salons i socialitzava amb figures de les arts, les lletres, la diplomàcia i la política. A París recorria totes les llibreries de vell i estava al corrent de què compraven altres col·leccionistes,¹⁰ però es desconeix si encarregà obres des de Barcelona estant.

Al llarg de la seva vida, exposà la seva col·lecció en dues ocasions diferents, sempre a Barcelona i de manera col·lectiva, juntament amb altres col·leccionistes: a la primera mostra del grup bibliòfil al qual pertanyia, Els XII, presentada a les Galeries Laietanes el gener de 1928, i posteriorment a l'anomenada «Exposició de vestits regionals i d'època», que va tenir lloc als Magatzems Jorba del 31 de maig a l'1 d'agost de 1933.

5. Aquestes col·leccions, juntament amb la biografia de la col·leccionista i altres aspectes relatius a la seva persona, s'estan estudiant amb la intenció de ser objecte d'una pròxima publicació.

6. «Entrega de un importante fondo bibliográfico: se trata de una completísima colección de obras sobre indumentaria.» *La Vanguardia*, 10-2-1967, pàg. 20.

7. Ens aventurarem a pensar que devia ser pels volts de 1902, atès que la comtessa comprà obra en una subhasta celebrada en aquesta data. Es tracta de la venda de la col·lecció d'art i llibres del col·leccionista i bibliòfil francès Alfred Piet (?-1902), que va tenir lloc del 12 al 14 de juny de 1902 a la sala Drouot de París. Que sapiguem, en aquesta venda hi adquirí un lot relligat de gravats d'indumentària infantil marcat amb l'exlibris de Piet.

8. Fortuny, 1927: 87-88.

9. Informació proporcionada per Mercè Ferrer Escolà. Correu electrònic adreçat a l'auto-ra el 18 de maig de 2021.

10. Fortuny, 1965: 18.

D'altra banda, d'acord amb testimonis familiars, la col·leccionista ensenyava les seves làmines a parents i amics; així mateix, molt generosament, també les regalava en cas que algú manifestés interès per algun figurí en concret. Al cap dels anys, però, prengué més consciència del valor de les peces i no tornà a oferir res, perquè ja tenia present una donació al consistori barceloní. La seva intenció era evitar que, amb la seva mort, es dispersés aquest patrimoni.¹¹

El seu traspàs es produí el 13 de juliol de 1966 i, set mesos després, el 10 de febrer de 1967, es formalitzà la donació del llegat de la col·lecció a l'Ajuntament de Barcelona, quan el seu nebot, Leopoldo Gil Nebot, juntament amb Francisco de P. Vilaseca Rovellat i Luis Escolà Gil, tots tres marmessors de la difunta, l'entregà al consistori.¹² Els exemplars es marcaren amb un *ex dono* situat a la guarda interior.¹³

El conjunt, tal com es va consignar, comprèn 405 obres agrupades en cinc categories segons les dimensions de cadascuna.¹⁴ Aquest càlcul es va fer comptant els llibres, les enquadernacions de làmines i els títols de les revistes. Desafortunadament, no resulta exacte i tampoc no serveix per comprendre la col·lecció en la seva totalitat. A cada obra se li ha donat una numeració, però en alguns casos es tracta de conjunts, ja que engloben diversos exemplars en un sol número de registre. A més, creiem que la manera adequada de comptabilitzar les estampes seria individualment i no per enquadernacions. Amb les revistes passa quelcom similar: caldria considerar els exemplars un per un, no els títols.

11. Informació proporcionada per Mercedes Escolà Gil, besneboda de Carmen Gil Llopart, en una reunió efectuada el 22 de març de 2021.

12. «Entrega de un importante fondo bibliográfico: se trata de una completísima colección de obras sobre indumentaria». *La Vanguardia*, 10-2-1967, pàg. 20.

13. Aquest es realitzà expressament per fer constar el llegat, i a la seva inscripció es pot llegir «Legado Carmen Gil condesa de Vilardaga MCMLXVI», juntament amb la seva heràldica, una «V» coronada.

14. L'inventari presenta els títols de les obres agrupats en cinc categories segons les dimensions d'aquestes: format 12è (86 × 126 mm), que consta de 86 volums, format 8è (110 × 160 mm), que engloba 64 obres, format 4t (215 × 157,5 mm), amb 108 exemplars i format foli (215 × 315 mm), que són 111 volums, i finalment, un grup variat de 36 volums. Tot i constituir una font important sobre la col·lecció, la llista resulta fragmentària, ja que només hi consten els títols (a voltes, incomplets o amb errors tipogràfics) i, de manera excepcional, els noms d'alguns autors i la datació. Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, Fons MTIB, *Inventari de les obres compreses en el llegat Carmen Gil, comtessa de Vilardaga, al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona*, 1967.

És important esmentar que en el present estudi, tal com hem dit, es tractaran tan sols les làmines de moda i les publicacions periòdiques, per a les quals proposem una nova comptabilització. Les primeres superen lleugerament els 1.600 exemplars, que es troben dins d'una trentena d'enquadernacions. Mentrestant, les segones són 1.703 ítems englobats en una vintena de títols diferents.

Les estampes podien estar encartades dins les gasetes o bé ser venudes individualment. En el cas de la col·lecció de Gil, tant làmines com revistes es presenten separades i formen part de dos conjunts diversos. Les làmines estan enquadrades i comprenen reculls de diferents orígens, mentre que els números de les revistes no tenen per què correspondre als títols on els esmentats gravats estaven ubicats originalment.

Un cop rebut l'ingent fons bibliogràfic, el consistori el destinaria al Museu Tèxtil de la ciutat, situat al Palau Nadal del carrer de Montcada. Actualment, es conserva a l'arxiu del Centre de Documentació del Museu del Disseny, entitat inaugurada l'any 2014.

2. Breu apunt sobre la matèria

Abans de continuar analitzant el tema que ens ocupa, jutgem important clarificar certes qüestions. Es tractaran les il·lustracions conegudes com a làmines de moda, que, tal com el seu nom indica, servien per a la difusió de les tendències. Tradicionalment són gravats o litografies acolorides a mà que mostren un conjunt de vestimenta a través d'un o uns quants figurins. Estaven incloses fora de text a l'interior de revistes de prestigi destinades a les classes benestants, que també seran explicades perquè formen part de la col·lecció de la comtessa de Vilardaga.

Una d'aquestes làmines consta, essencialment, d'un o d'uns quants figurins centrals (en cas que n'hi hagi més d'un, usualment es tracta d'una parella, encara que també poden aparèixer grups). Es representen de cos sencer i en diversos angles perquè es pugui observar bé la roba. Aquesta és la tipologia més habitual en la col·lecció de la comtessa, però això no significa que no en tingués que mostressin detalls dels cossos de cintura per amunt o bé complements, com ara els barrets.

Els figurins poden estar disposats sobre fons neutre o bé en espais burgesos estèticament plaents, com ara salons o jardins. L'escena es veu emmarcada per uns marges a manera de *passee-partout* que poden incloure diverses ins-

cripcions tant a la part superior com a la inferior, i que són d'utilitat per contextualitzar la peça. Així, es pot indicar el títol de la revista a la qual pertany, l'any, el nom o la signatura dels artistes, el número de la làmina o la descripció de les peces de vestir representades. Totes aquestes informacions juntes no hi solen aparèixer i és més habitual que ho facin de manera parcial o, simplement, que no hi constin. De la mateixa manera, és important fer notar que, en casos puntuals, els títols de les làmines no corresponen als de les publicacions. Per posar-ne tan sols un exemple, és el cas del *Journal des Dames et des Modes*, els gravats del qual es titularen «*Costume français*», «*Costumes français*»¹⁵ o «*Costume Parisien*», fet que pot portar a confusió. Altres, com el *Petit Courrier des Dames*, titulava les seves estampes «*Modes de Paris*», encara que a sota també figurava el títol de la gasetta.

El naixement d'aquest tipus d'obra es produí en el darrer quart del segle XVIII.¹⁶ Les primeres làmines foren angleses, al principi sense acolorir, i s'inclogueren a la revista *The Lady's Magazine* a partir de 1770, cosa que suposà la seva imitació a tot Europa.¹⁷ A França se'n feu una producció molt significativa, lligada a l'auge de la premsa femenina de l'època. En aquest sentit, fou capdavantera la *Gallerie des Modes et des Costumes Français*, que inclogué làmines en color entre els anys 1778 i 1787. Com que París era l'epicentre de la moda occidental, moltes làmines editades a la ciutat s'exportaren a diversos països europeus i als Estats Units, on es reproduïen i es copiaven a les revistes autòctones; igualment, la difusió de la moda francesa es completava amb les edicions europees de les revistes parisenques.¹⁸ Entre finals del segle XVIII i especialment al llarg de tot el segle XIX, els figurins gaudiren d'una immensa popularitat; encara existiren durant les primeres dècades del segle XX, fins a desaparèixer quan van ser substituïdes per la fotografia de moda.

En la producció de les làmines intervenia la feina de diversos professionals, començant per l'editor, que efectuava l'encàrrec. Abans del segle XIX i durant aquesta centúria, un dibuixant dissenyava el figurí i el dibuix original resultant era lliurat al gravador, el qual el transferia a la matriu, que podia ser un bloc de fusta (xilografia) o una planxa feta de coure o acer (calcografia, com ara l'aiguafort). Els dos professionals podien treballar per a diferents revistes i solien ser artistes reputats, per la qual cosa s'aconseguien resultats de gran

15. Gaudriault, 1982: 45.

16. Laver, 2019: 125.

17. *Ibid.*: 127.

18. Gaudriault, 1982: 119–121.

bellesa i delicadesa. De vegades, l'autoria de les obres és desconeguda, ja que no sempre se signaven. En cas afirmatiu, podia aparèixer el nom complet, el cognom o bé un pseudònim, tant de l'il·lustrador com del gravador, o bé de només un d'ells. La manca de signatures en alguns casos, unida al fet que no existien grans diferències estilístiques, fa que la identificació sigui complexa.

Un cop la làmina era reproduïda en sèrie per l'impressor, es podia comercialitzar en blanc i negre o bé il·luminada, cosa que n'encaria el preu. En aquest darrer cas, uns quants professionals denominats coloristes la pintaven amb aquarella, de manera individual i a mà.¹⁹

Si bé aquestes il·lustracions es podien vendre soltes, el més habitual era que estiguessin recollides a l'interior de publicacions periòdiques.²⁰ Es tractava de revistes dedicades a la moda i a altres temes culturals que estaven destinades a les classes més privilegiades. Eren consultades igualment per les modistes en la seva inclinació per conèixer els estils que posteriorment apreciarien les seves clientes. En conseqüència, les làmines que s'hi encartaven eren un article de luxe i d'alta qualitat, que es produïa en nombre limitat. Tot i que la seva funció primigènia era la de mostrar les tendències, aquestes estampes també eren atractives per ser colleccionades i, fins i tot, per ser emmarcades i emprades com un objecte decoratiu.²¹

No obstant això, les innovacions tecnològiques de la segona meitat del segle XIX permeteren una producció més gran i un abaratiment del producte, encara que continuava estant reservat a un públic acomodat.²² Els canvis de l'època comportaren la popularització de la litografia a partir del decenni de 1860. Gràcies a aquesta tècnica, l'artista podia dibuixar amb tinta de composició greixosa sobre una superfície de pedra a partir de la qual es feia la impressió. També es crearen sistemes de reproducció mecànica dels colors, que desplaçaren la tasca manual i foren freqüents passada la dècada de 1880.²³

Finalment, cal esmentar una tècnica que va servir per acolorir i que va suposar un canvi radical en les làmines de moda, que s'havien mantingut amb

19. Flood i Grant, 2014: 10.

20. *Ibid.*

21. *Ibid.*: 19.

22. McCort, Emily. «A brief history of the fashion plate» [en línia]. *Maryland Center for History and Culture* <https://www.mdhistory.org/a-brief-history-of-the-fashion-plate> [consulta: 17 febrer 2022].

23. Ingham, Erika. «Fashion plates introduction» [en línia]. *National Portrait Gallery*. <https://www.npg.org.uk/research/fashionplates/fashion-plates-introduction> [consulta: 27 juliol 2021].

poques variacions fins aleshores.²⁴ Es tractava del *pochoir* o estergit, usat en les tres primeres dècades del segle XX. Sobre un gravat o una litografia, que actuava com a base, es disposava una plantilla retallada feta de cartró o d'una fina làmina de zinc o coure. A continuació, s'omplien manualment amb aquarel·la o *gouache* els buits deixats per dita plantilla, que havia de ser una de diferent per a cada color.²⁵ S'aconseguien així unes tonalitats pictòriques molt llampants i saturades que contrastaven vivament amb els tons rebaixats i pastel presents a les làmines del segle anterior. Era un procediment car i laboriós, que es feia servir en certes revistes de luxe pensades per a una clientela d'elit, com es veurà més endavant.

3. Biblioteca sobre moda

3.1. Làmines enquadrades

Eren, amb tota seguretat, el producte que més atreia la passió colleccionista de Carmen Gil, la qual n'arribà a posseir un nombre considerable. En tenia de dues menes: en primer lloc, les làmines relligades, que sobrepassaven per poc les 1.600 unitats, formaven diversos conjunts i pertanyien a una mateixa revista o a diverses — serà el tema que tractarem tot seguit —; en segon lloc, les làmines encartades dins les publicacions periòdiques originals — aspecte que desenvoluparem en un altre apartat. Per tant, no era habitual que en tingués de soltes.

L'aristòcrata comprà exemplars francesos, anglesos, espanyols i austríacs corresponents a finals del segle XVII, als segles XVIII i XIX i a principis del XX, on es mostraven modes femenines, masculines i infantils. Tanmateix, cal puntualitzar que la seva especialització van ser les estampes franceses del segle XIX dedicades a les tendències de París, sobretot les femenines. La vestimenta masculina i infantil, així com la presència de publicacions d'Anglaterra, Espanya i Àustria, és una qüestió més aviat anecdòtica si es compara amb el gran predomini conformat pels exemplars francesos.

A propòsit de les làmines editades a París, cal mencionar que van ser extretes d'una vintena de revistes de l'època, entre les quals es troben títols tan

24. Calahan i Zachary, 2015: 8.

25. Ercoli, 1987: 8.

rellevants com *Journal des Dames et des Modes*, *Petit Courrier des Dames*, *Le Moniteur de la Mode* o *Les Modes Parisiennes*, entre molts altres (vegeu una llista completa d'aquestes, així com de les altres publicacions europees, a l'annex).

3.1.1. Segles XVII i XVIII

Ocasionalment, havia aconseguit comprar grups dels segles XVII i XVIII, els més antics de la col·lecció. Destaquem un seguit de gravats,²⁶ provinents de França, conformats per un conjunt de tres volums primis. Contenen un total de 39 làmines, de les quals només una dotzena estan il·luminades. Totes estan realitzades per dibuixants i gravadors pioners de les làmines de moda, que publicaren ells mateixos (cosa que implica que no pertanyien a cap revista, sinó que es venien individualment). Representen figurins masculins i femenins amb vestits per a diverses ocasions. Els gravats acolorits estan tots aplegats al primer volum, on en trobem de realitzats per Nicolas Bonnart i Jean Dieu de Saint-Jean, autors de làmines datades entre 1683 i 1686. Quant al segon volum, datat entre 1685 i 1696, descobrim la signatura de Nicolas Arnoult, novament Jean Dieu de Saint-Jean i Nicolas Bonnart, juntament amb el seu germà Henri Bonnart, J. Berin, G. Valk i Antoine Trouvain. Aquest darrer, a diferència de tots els noms esmentats fins ara, no era dibuixant ni gravador, sinó editor, i a la immensa majoria de les seves estampes no figura el nom de l'artista.²⁷ Finalment, en el tercer volum hi ha làmines fruit de la col·laboració d'un dibuixant i un gravador: Hubert François Bourguignon, conegut com a Gravelot, amb L. Truchy, i Jean-Baptiste Huet amb Guber. Aquests exemplars ja pertanyen al segle XVIII.

Del segle XVIII, tenen una rellevància indiscutible els figurins de moda de Jean-Antoine Watteau.²⁸ Carmen Gil comprà una enquadernació editada l'any 1735 que integra els gravats de dues sèries diferents titulades *Figures de modes* i *Figures françoises et comiques*. Són disset estampes sense acolorir fetes a partir d'il·lustracions de Watteau i gravades a l'aiguafort.

26. Titulats *Gravats de moda dels segles XVII-XVIII* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

27. Gaudriault, 1988: 78.

28. El volum que els aplega s'anomena *Figures de mode dessinées et gravées à l'eau forte / par Watteau et terminés au burin par Thomassin, fils* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

FIGURA 2. Jean-Antoine Watteau (dibuixant i gravador). Gravats a l'aiguafort de la sèrie *Figures de modes*, retocat al burí per Henri Simon Thomassin, 1735, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

En el cas de les *Figures de modes* (figura 2), que podrien haver estat realitzades cap a 1710,²⁹ es disposa de la sèrie completa, formada per vuit làmines (incloent-hi el frontispici)³⁰ que tenen la particularitat d'haver estat gravades pel mateix Watteau, amb retocs al burí de Henri Simon Thomassin; consisteixen en quatre figures masculines i tres de femenines.

D'altra banda, de les *Figures françoises et comiques*, corresponents a la dècada de 1720,³¹ en l'exemplar de Gil no hi ha la sèrie sencera d'una dotzena de làmines, sinó una selecció de nou i sense el frontispici; s'hi troben cinc representacions d'homes i quatre de dones. En aquesta ocasió, Watteau no gravà les seves composicions, sinó que ho feren Cochin, Louis Desplaces i el ja esmentat Thomassin, a partir dels dibuixos originals de l'artista.³² En conjunt, són estampes raríssimes³³ de

29. «Figures françoises et comiques nouvellement inventées par M. Watteau; Figures de modes dessinées et gravées à l'eau forte par Watteau; a terminées au buin par Thomassin le fils» [en línia]. *The Metropolitan Museum of Art*. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/682014> [consulta: 14 març 2022].

30. Originalment, la sèrie disposava d'una làmina més que representava una figura masculina i que s'ha perdut.

31. «Figures Françoises et Comiques : [estampe] / Nouvellement Inventées par M. Watteau peintre du Roy» [en línia]. *Bibliothèque Nationale de France*. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7100313s/fr.item> [consulta: 14 març 2022].

32. «Figures françoises et comiques, nouvellement inventées par M. Watteau, peintre du roy (circa 1720)» [en línia]. *Diktats* <https://www.diktats.com/en/products/figures-de-mode-inventees-par-antoine-watteau-1720> [consulta: 14 març 2022].

33. «Bibliothèque Jean-François Chaponnière / Lot 279. Watteau. Figures de modes... Thomassin, [vers 1720]. In-8 maroquin rouge (canape)» [en línia]. *Sotheby's*. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/coll-chaponniere-pf1943/lot.279.html> [consulta: 21 febrer 2022].

les quals es conserven pocs exemplars; ben bé es poden considerar una de les joies del llegat que ens ocupa. Es posa especial èmfasi en les *Figures de modes* per la particularitat que van ser dibuixades i gravades per Watteau, i també pel fet que la col·leccionista en tingué la sèrie completa.

Igualment, del mateix segle hi ha una desena d'estampes provinents de la famosa *Galerie des Modes et Costumes Français*, revista pionera en il·lustracions de moda que fou editada a París entre 1778 i 1782³⁴ i els números originals de la qual són d'una gran singularitat. Potser perquè va voler ampliar aquest conjunt, Gil també tingué l'encert de comprar-ne una edició facsímil publicada a París per Émile Lévy, qui n'edità cinc volums entre 1911 i 1914 (la comtessa els tenia tots menys el cinquè). Eren reproduccions acolorides a mà com els originals, dels quals gairebé no es distingien, més enllà de mínimes diferències i d'utilitzar un paper modern.³⁵

3.1.2. Segle XIX

El segle XIX es pot considerar l'especialització de la col·leccionista i d'aquesta època tenia una gran varietat d'exemplars, concretament parisencs. De fet, tal com va constatar Holland, entre 1843 i 1870 es pot determinar l'època daurada de les làmines de moda, tant per la seva bellesa com per l'excel·lència de l'execució.³⁶ Era un període del qual Carmen Gil col·leccionà abundant obra, com veurem a continuació. Com hem esmentat anteriorment, el seu àmbit d'interès se centrava principalment en la moda femenina. Les làmines eren obra de reputats il·lustradors d'aquesta època, com ara Jules David, François-Claudius Compte-Calix, Eugène Charles François Guérard o Anaïs Toudouze, per citar-ne tan sols uns quants.

Es pot observar una preeminència pel que fa a les estampes corresponents al *Journal des Dames et des Modes* editat per Pierre de La Mésangère, que freqüen els 260 exemplars. Estan recopilades en dos volums diferents³⁷ en els

34. Laver, 2019: 125.

35. Holland, 1988: 37.

36. Holland, 1988: 93.

37. Es tracta de dos volums catalogats com a *Gravats de figurins de moda del segle XVIII–XIX de la revista Journal des Dames et des Modes* (anys 1797 i 1802 a 1831) i d'una altra enquadernació titulada *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes franceses del segle XIX* (anys 1833 a 1836 i 1838) (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

FIGURA 3. Autor desconegut. Gravats il·luminats a mà, revista *Journal des Dames et des Modes*, 1797, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

quals s'ha identificat el període 1802–1831. També hi ha unes poques làmines datades de 1797, que són excepcionalment peculiars (figura 3).³⁸

A més, tenia onze làmines en altres enquadernacions³⁹ barrejades amb d'altres de provinents de diverses gasetes. Aquestes daten de 1833 a 1836 i 1838. Es tracta d'un conjunt de gran importància, del qual Epifani de Fortuny afirmà que hi havia la col·lecció completa corresponent als anys 1799–1834.⁴⁰

Els gravats presents al *Journal des Dames et des Modes* es caracteritzen perquè al marge superior consta l'any i la inscripció «*Costume Parisien*» o «*Costume Français*», alhora que al marge inferior hi ha una breu descripció de la vestimenta. En els últims anys aquesta configuració canvia i tota la informació es troba al marge inferior. Malgrat que la majoria no estan

signades, se sap que alguns autors foren Horace Vernet o Louis-Marie Lanté en col·laboració amb Auguste Delvaux. Lanté tingué una especial preeminència en aquesta publicació i fou considerat un dels millors artistes.⁴¹ Sovint, les seves creacions eren gravades per Georges Jacques Gatine, amb qui establí una fructífera col·laboració.⁴²

38. Gaudriault, 1982: 55.

39. Concretament, una estampa dins de *Làmines de figurins de moda masculins del segle XIX* i una desena pertanyents a *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes franceses del segle XIX* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

40. Fortuny, 1927: 87–88.

41. Holland, 1988: 153.

42. A part de les làmines de moda, cal esmentar que Lanté i Gatine treballaren junts en dos llibres d'estampes: *Costumes des femmes de Hambourg, du Tyrol, de la Hollande, de la Suisse, de la Franconie, de l'Espagne, du Royaume de Naples, etc.* i *Galerie française de femmes célèbres par leurs talents, leur rang ou leur beauté: portraits en pied*, editades a París l'any 1827. Ambdues obres perta-

Signades per Lanté, Carmen Gil també col·leccionà una vintena de làmines que provenien de diverses revistes, com ara *La Mode* (figura 4), *Journal des Dames et des Modes*, *Petit Courrier des Dames*, *Le Messager des Modistes et des Salons*, *Gazette du Bon Ton* i *Le Voleur: Gazette des Journaux Français et Étrangers*. En aquest cas, el gravador majoritari fou Georges Jacques Gatine, encara que també hi localitzem ocasionalment August Delvaux o Nargeol, entre d'altres. La vintena de làmines esmentades forma part d'un grup de 47 obres enquadernades juntes,⁴³ l'estil de les quals és forçà coincident.

Un altre repertori abundant va ser el de *Les Modes Parisiennes*, consistent en poc més de 220 unitats. Aquestes estaven repartides en set enquadernacions diferents. Les primeres sis, dedicades enterament a la revista,⁴⁴ sobrepassen lleugerament el centenar de làmines. La setena restant també inclou un centenar de gravats, però en aquesta ocasió, barrejats amb d'altres de provinents d'unes quantes publicacions.⁴⁵ Sigui com sigui, s'hi pot constatar que François-Claudius Compte-

FIGURA 4. Louis-Marie Lanté (dibuixant) i Georges Jacques Gatine (gravador). Gravats il·luminats a mà, revista *La Mode*, 1834, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

nyen a la col·lecció de Carmen Gil; la primera inclou gravats d'indumentària internacional, mentre que la segona versa sobre indumentària històrica i aporta retrats de personatges femenins destacats entre els segles XII i XVIII.

43. L'enquadernació s'ha catalogat com a *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes franceses del segle XIX* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

44. Aquestes són les següents: *Làmines de figurins de moda publicades a la revista Les modes parisiennes el 1846-47*, *Làmines de figurins de moda femenina publicades a la revista Les modes parisiennes el 1853-59* (2 volums), *Làmines de figurins de moda publicats a la revista Modes parisiennes 1878 / E. Guérard*, *Làmines de figurins de moda publicats a la revista Les modes parisiennes el segle XIX* i *Làmines de figurins de moda publicats a la revista Les modes parisiennes* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

45. El volum es titula *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes franceses entre 1844 i 1876* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

Calix va ser el principal artista de *Les Modes Parisiennes*,⁴⁶ del qual hi ha obra en abundància i gravada per E. Prével, Gabriel-Xavier de Montaut, E. Bracquet i B. Carrache, entre d'altres. Es dona la coincidència que, d'una de les làmines de l'autor, Carmen Gil també n'aconseguí el dibuix original (figs. 5 i 6). Aquest forma part d'una enquadernació amb cinc il·lustracions més realitzades a l'aquarella, algunes atribuïbles al mateix Compte-Calix i una signada per Anaïs Toudouze⁴⁷ (es desconeix si totes eren destinades a *Les Modes Parisiennes*). A part, volem esmentar un conjunt de quinze dibuixos fets per Compte-Calix⁴⁸ que mostraven moda pròpia del segle XVIII, tant masculina com femenina. Són els originals a partir dels quals es gravaren les estampes incloses en un exemplar titulat *Modes Louis XVI*, que s'oferí l'any 1869 als subscriptors de la revista. Els gravadors són Bracquet, Carrache, Lacourrière i Paquin.⁴⁹

Més enllà de Compte-Calix, un altre artista que treballà per a *Les Modes Parisiennes* fou Eugène Charles François Guérard, que gravà les seves pròpies creacions. De la seva autoria es pot apreciar un conjunt de vuit làmines⁵⁰ de l'any 1843 que són d'una especial finor.

Continuant amb les revistes de prestigi, és destacable *Le Follet: Courrier des Salons*, que, d'acord amb Holland, produí les làmines de moda més elegants des de la seva creació l'any 1829. A partir de 1840, les obres va ser realitzades especialment per les germanes Colin —Laure Noël, Héloïse Leloir i Anaïs Toudouze—,⁵¹ les quals signaren tant amb el seu nom de solteres com amb el de casades. Carmen Gil va comprar 48 làmines de *Le Follet*, que semblen totes executades per la mateixa mà. Tan sols una (figura 7) està signada per Anaïs Toudouze (1822–1899) i les altres, per la fesomia dels figurins, també se li poden atribuir. A la mateixa enquadernació que les estampes de *Le Follet*, trobem un únic gravat del *Petit Courrier des Dames* i un centenar provinent de la

46. Holland, 1988: 152.

47. Referenciat com a *Làmines de figurins de moda del s. XIX* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

48. Prenen per títol *Modes Louis XVI* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

49. «Compte-Calix – Costumes de l'époque de Louis XVI (1869)» [en línia]. *Diktats*. <https://www.diktats.com/products/costumes-de-l-epoque-de-louis-xvi-compte-calix> [consulta: 12 agost 2021].

50. La catalogació de l'exemplar és *Làmines de figurins de moda publicats a la revista Modes parisiennes 1878 / E. Guérard* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

51. Gaudriault, 1982: 67.

FIGURA 5. François-Claudius Compte-Calix (dibuixant). Dibuix a l'aquarella, 1859, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona. FIGURA 6. François-Claudius Compte-Calix (dibuixant) i F. [il·legible] (gravador). Gravat il·luminat a mà, revista *Les Modes Parisiennes*, 1859, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

FIGURA 7. Anaïs Toudouze (dibuixant). Gravat il·luminat a mà, revista *Le Follet*, segle XIX, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

publicació vienesa *Wiener Theaterzeitung*.⁵² Aquestes últimes, que presenten el títol «Modebilder zur Theaterzeitung»⁵³ (alusiu a la secció de moda de la revista), van ser gravades per Andreas Geiger a partir d'originals francesos.

A part dels autors notoris que s'han anat recordant fins ara, no es pot deixar d'esmentar Jules David, que també va ser molt prolífic i és especialment conegut perquè va dibuixar totes les làmines de *Le Moniteur de la Mode* des de

FIGURA 8. Jules David (dibuixant). Dibuix a l'aquarel·la, 1885, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

1843 fins a 1892, les quals s'exportaren a moltes revistes europees.⁵⁴ Carmen Gil tenia, si més no, un parell d'obres signades per David corresponents a aquest període,⁵⁵ però el cert és que en colleccionà amb més profusió de l'etapa 1894–1896; en va aconseguir poc més d'una seixantena⁵⁶ de Guido Gonin, un nom preminent en aquests anys, les il·lustracions del qual van ser gravades per Edouard Taillant i H. Charles Sordier, entre d'altres, tal com ho testimonien les seves signatures.

De totes maneres, cal destacar que, de Jules David, la colleccionista obtingué set dels seus figurins originals a l'aquarel·la (figura 8).⁵⁷ Són de la segona meitat del segle XIX i pre-

52. El lot es presenta en un volum catalogat com a *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes del segle XIX* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

53. «Fashion in Vienna» [en línia]. *Houghton Library Blog – Harvard University's Houghton Library*. <https://blogs.harvard.edu/houghton/fashion-in-vienna/> [consulta: 22 març 2022]

54. Holland, 1988: 152.

55. Es poden trobar al recull titulat *Làmines de figurins de moda publicats en diverses revistes franceses entre 1844 i 1876* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

56. Recollides a *Làmines de figurins de moda publicats a Le moniteur de la mode, la gazette rose, le Bon Ton & l'elegance parisienne réunis 1894–1896 / G. Gonin* i a *Làmines de figurins de moda publicats a la revista Le moniteur de la mode 1894–1896*, respectivament (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

57. Consultables a *Làmines de figurins de moda del segle XIX / Jules David* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

senten les figures femenines en fons molt elaborats que inclouen, fins i tot, una interacció dels figurins entre ells o amb altres elements. La incorporació de fons, d'acord amb Vyvyan Holland, es va produir cap a 1843 a les revistes parisenques *Le Moniteur de la Mode* (on, com s'ha dit, col·laborava David) i *Les Modes Parisiennes*, i representà tota una innovació que fou copiada de seguida.⁵⁸

Més enllà de les modes femenines, Gil també recopilà alguns conjunts de làmines dedicades a la roba masculina o infantil, encara que amb molt poca presència dins del gruix de la col·lecció (segurament les adquirí a tall representatiu). En el cas dels homes, que serveixi com a exemple un recull⁵⁹ de prop d'una cinquantena de gravats datats entre 1835 i 1850, que corresponen a quatre publicacions diferents: *Journal des Dames et des Modes*, *Petit Courrier des Dames*, *Théorie de l'Art du Tailleur* i *Journal des Tailleurs* (dins de l'última també s'encabeixen *Modes de Paris*, *L'Élégant* i *Le Coupeur*, que foren absorbides per aquesta, tot i que els seus noms es van mantenir a les làmines).⁶⁰ En aquest cas, es desconeix l'autor o els autors de les làmines.

Pel que fa als infants, destaquem 38 dibuixos originals⁶¹ signats per Alice Dupin, que aparegueren en una revista francesa sense identificar durant el període 1860–1866.⁶² Hi apareix un grup de nens i nenes de diferents edats que llueixen roba elegant mentre participen en diverses activitats dutes a terme en interiors i paisatges idealitzats. A més dels esforços per plasmar la indumentària amb la precisió més gran i des de diferents angles, l'artista ha tingut cura d'afegir una bona mostra de nines i joguines del moment. Aquest cas és rellevant no sols per la qualitat dels figurins, sinó també perquè sabem que

58. Holland, 1988: 93.

59. Titulat *Làmines de figurins de moda masculins del segle XIX* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

60. Concretament, se sap que el *Journal des Tailleurs* assimilà *Le Coupeur* des de 1845 fins a 1850, mentre que el 1876 assimilà *L'Élégant*.

«Notice de périodique: L'Élégant» [en línia]. *Bibliothèque Nationale de France*. <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb32766045h> [consulta: 21 febrer 2022].

61. Recollits en una enquadració catalogada com a *Gravats d'indumentària infantil* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

62. Segons una inscripció manuscrita realitzada al revers de la guarda, els dibuixos pertanyien a la revista *Modes Enfantines*, de la qual no s'ha trobat cap informació. També es constata que són dels anys 1860–1866. Hom s'inclinaria a pensar que provenien del *Journal des Enfants*, on també treballà Alice Dupin, si no fos perquè aquest es publicà de 1832 a 1855 i de 1871 a 1897 i, per tant, queda fora el període del qual podrien ser els dibuixos que tractem.

la comtessa els comprà ja enquadernats, ja que a la guarda interior consta l'exlibris del seu propietari anterior, el bibliòfil i col·leccionista francès Alfred Piet (?–1902), que també fou secretari i tresorer de la Société des Amis du Livre.⁶³ La seva col·lecció d'art i llibres fou venuda pòstumament a la sala de subhastes Drouot de París els dies 12, 13 i 14 de juny de 1902.⁶⁴ Resulta altament probable que Gil adquirís el lot de gravats en aquesta mateixa subhasta.

De l'últim terç del segle XIX, entre els anys 1875 i 1896, volem destacar un grup de 348 gravats que són els únics de procedència espanyola. Es van publicar a les revistes *El Correo de la Moda* i *La Moda Elegante Ilustrada*. Els pertanyents a la madrilenya *El Correo de la Moda*⁶⁵ generalment no presenten cap signatura, a excepció d'unes quantes làmines on es pot llegir «H. Colin», que fa referència a Heloïse Leloir, il·lustradora francesa que havia emprat tant el seu nom de soltera com el de casada. Això indica que les estampes havien estat importades de París. Concretament, de la gasetta *Le Moniteur de la Mode*, de la qual s'incorporava un figurí il·luminat amb el primer número de cada mes.⁶⁶ Pel que fa a les làmines de *La Moda Elegante Ilustrada*,⁶⁷ revista publicada a Cadis, novament van ser impreses a París. Conformen una recopilació més nombrosa, compilada en quatre volums enquadernats que integren tant conjunts de vestir com barrets. S'hi observa una diversitat d'autors, com ara els dibuixants Anaïs Todouze (autora de moltes de les làmines), Eugène Thirion, Isabelle Desgrange, Jules David o A. Chaillot, juntament amb els gravadors H. Leger, E. Cheffen, P. Deferneville, Réville, Bonnard o Huard, entre d'altres.

63. «Alfred Piet» [en línia]. *The British Museum*. <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG202569> [consulta: 9 agost 2021].

64. «Catalogue de vignettes des XVIIIe et XIXe siècles pour illustrations, estampes anciennes, portraits...» [en línia]. *Bibliothèque Nationale de France*. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k12499316.f=Collection.%20Art.%20Piet%2C%20Alfred.%201902?rk=85837;2> [consulta: 9 agost 2021].

65. Catalogats com a *Làmines de figurins de moda publicats a la revista El correo de la moda els anys 1875–1876* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

66. «Revista de moda: El correo de la moda, vol. X, 1862» [en línia]. *Museo del Traje*. <https://www.culturaydeporte.gob.es/mtraje/visita/visita-virtual/romanticismo/de-la-tarasca-a-la-revista-de-moda/correo-moda.html> [consulta: 22 febrer 2022].

67. Inserides dins d'un volum enquadernat titulat *Làmines de figurins de moda publicats a La moda elegante ilustrada els anys 1879–1880* i en tres volums més sota el títol *Gravats de la revista La moda elegante ilustrada* (Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona).

3.1.3. Segle XX

Retornant als exemplars francesos, acabarem destacant els dels primers anys del segle XX, per exemple, el centenar de làmines corresponents a *Les Modes*, que són fotografies, la majoria en blanc i negre i algunes acolorides. Provenen de negatius de Paul Nadar o Léopold-Émile Reutlinger⁶⁸ i daten de 1906 a 1915. Que ocupessin el lloc destinat a les estampes tradicionals es deu al fet que, des de la darrera dècada del segle XIX, les fotografies experimentaren una popularitat creixent. Ben mirat, l'any 1901, la revista *Les Modes* fou una de les primeres a incloure-les a les seves pàgines.⁶⁹ Aquest tipus de làmines no devien cridar especialment l'atenció de Carmen Gil, atès que no en colleccionà més i són una anècdota davant del gran nombre d'estampes tradicionals que comprà. Tanmateix, es pot apreciar que en va voler tenir una quantitat prou representativa.

Malgrat l'auge de la fotografia, a principis del segle XX es va viure un breu ressorgiment de les làmines de moda amb un marcat estil *art déco*; les publicacions de luxe capdavanteres foren *Gazette du Bon Ton* o *Art, Goût, Beauté: Feuillet de l'Élégance Féminine*. Carmen Gil, tot i posseir nùmeros d'aquestes revistes — com es veurà en l'apartat següent —, no tenia estampes enquadrades a part. Aquesta mancança la suplí amb escriure comprant un important llibre de làmines que no podem deixar d'esmentar. Es tracta de *Les choses de Paul Poiret vues par Georges Lepape*, editat a París el 1911 per Maquet (figura 9).

FIGURA 9. Georges Lepape (dibuixant). Gravat il·luminat *au pochoir*, àlbum *Les choses de Paul Poiret vues par Georges Lepape*, 1911, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

68. Gaudriault, 1982: 104.

69. McCort, Emily. «A brief history of the fashion plate» [en línia]. *Maryland Center for History and Culture*. <https://www.mdhistory.org/a-brief-history-of-the-fashion-plate> [consulta: 17 febrer 2022].

Consistia en una impressió d'un tiratge limitat a un miler d'exemplars, dels quals els tres-cents primers eren numerats i incloïen tres il·lustracions en paper Japó imperial.⁷⁰ Carmen Gil va poder adquirir una de les obres exclusives, si bé la seva no estava numerada, cosa que significa que no formava part del grup de les tres-cents primeres. El dissenyador de moda Paul Poiret, de gran popularitat a principis de segle i considerat una de les figures més rellevants de la història de la moda, va encarregar a l'artista Georges Lepape que il·lustrés un catàleg dels seus dissenys femenins.⁷¹ El resultat van ser dotze làmines acolorides a través de plantilles (*pochoir*), amb un estil pla i trencador que recorda l'estètica de les estampes japoneses.⁷² Mostren diferents models que porten robes i accessoris d'una originalitat contraposada als estils imperants fins aleshores. De la mateixa manera, les làmines representen una ruptura respecte dels models tradicionals d'estampes de moda.

3.2. Publicacions periòdiques

A més de les làmines de moda, la comtessa va arribar a recopilar un nombre de 1.703 unitats que obeïen a una vintena de títols diferents de revistes.⁷³ Corresponien als segles XIX i XX, amb una sola excepció de finals del XVIII.⁷⁴

70. «Les choses de Paul Poiret / vues par Georges Lepape.» [en línia]. *Virginia Museum of Fine Arts*. <https://www.vmfa.museum/piction/108734640-160584885/> [consulta: 17 febrer 2022]

71. Cal esmentar que aquest catàleg tenia un precedent: *Les robes de Paul Poiret racontées par Iribe*, aparegut el 1908 i de 250 exemplars, amb una desena de làmines cadascun. En aquest cas, Paul Poiret va fer l'encàrrec a l'il·lustrador Paul Iribe. Desafortunadament, Carmen Gil no el tenia.

72. Calahan i Zachary, 2015: 12.

73. Aquesta comptabilització obeeix a considerar cada revista de manera independent, encara que hagi canviat de nom o s'hagi fusionat amb una altra publicació, situacions que eren molt freqüents. Per exemple, l'*Observateur des Modes* i el *Journal des Dames et des Modes* són dues revistes diferents, malgrat que el 1823 la primera fou absorbida per la segona. De la mateixa manera, s'ha considerat convenient diferenciar aquelles revistes que, malgrat ser la mateixa, van canviar de títol; és el cas de *La Belle Assemblée, or, Court and Fashionable Magazine* i *The Court Magazine and Belle Assemblée*, que es comptabilitzen com dues publicacions i no com una sola. Aquest criteri també és el que s'ha seguit des del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona a l'hora de catalogar totes les revistes de la col·lecció de Carmen Gil.

74. És el *Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode*, editat a Leipzig per Voss und Compagnie entre 1793 i 1807. La col·leccionista en tenia quatre números de 1794, cosa que els fa l'excepció esmentada pertanyent als darrers anys del segle XVIII i no pas al XIX o al XX com les revistes restants.

Havien estat editades majoritàriament a França, però també a Anglaterra, a Espanya i a Alemanya (vegeu l'annex). Es consideren revistes de moda perquè incloïen làmines, però també tractaven sobre art, literatura, teatre, música, història i altres temes culturals.

De cada títol, Carmen Gil comprà un nombre variable d'exemplars corresponents a diversos anys, cosa que no significava que tingués la col·lecció completa de tots els números. Malgrat això, aquesta circumstància no desllueix l'excel·lència de la seva compilació, ja que disposava d'una representació variada de la premsa de moda més important de l'època. Eren revistes considerades de luxe i destinades a ser gaudides per les classes més puixants de la societat. També destacaven per la inclusió al seu interior de diverses làmines de moda, generalment entre una i cinc, les quals s'intercalaven en el text i es podien separar. Amb tot, no es té notícia que la col·leccionista ho fes, ja que comprava, d'una banda, les gasetes, i de l'altra, com s'ha pogut apreciar anteriorment, les estampes soltes enquadrades. En conjunt, aquestes publicacions són singulars i rares i resulten difícils de trobar en l'actualitat.⁷⁵

Continuant amb la tendència vista fins al moment, la presència d'obres franceses (concretament parisenques) forma el gruix de la col·lecció, que es defineix en 1.574 exemplars (pertanyents a tretze títols) davant dels 124 provinents de Londres (englobats en cinc títols). La representació d'altres països és ínfima, atès que tan sols trobem una revista de Barcelona, amb un sol número, i una publicació editada a Leipzig, amb quatre números.⁷⁶

Recalquem el fet que París era l'epicentre de la moda a l'època i, com a tal, disposava de les revistes més destacades del sector. El mercat estava en plena eferescència, l'oferta era múltiple i les publicacions podien durar uns pocs anys o dècades senceres, patir canvis de nom o d'editor i, fins i tot, ser fusionades entre si. A continuació en destacarem alguns dels títols principals.

75. Dada aportada per Albert Díaz Mota, arxiver i responsable del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, en una reunió efectuada el 5 de juliol de 2021.

76. L'exemplar barceloní és un sol número de 1928 de la *Revista de Modas La Confianza*, òrgan de la Sociedad Mutua de Maestros Sastres i al mercat des de 1876 fins aproximadament la primera meitat del segle XX. En canvi, la revista alemanya és el *Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode*, de la qual Carmen Gil comprà quatre números. És una publicació de Leipzig a càrrec de Voss und Compagnie que va existir entre 1793 i 1807.

3.2.1. Segle XIX

La revista francesa més antiga comprada per Carmen Gil va ser el *Journal des Dames et des Modes*, creada el 1797, encara que els números colleccionats ja eren de ben entrat el segle XIX, corresponents als anys 1837 (núms. 1-72) i 1838 (núms. 1-68, falten el 38, 43, 47 i 62). És considerat un dels pocs diaris de moda dels primers anys del segle XIX.⁷⁷ Fundat per Pierre de La Mésangère i Jean-Baptiste Sellèque, la direcció en els anys esmentats estava en mans de Marie de L'Épinay. Les seves làmines portaven per títol «Costumes parisiens» i eren un fidel exemple de les modes de l'Imperi i la Restauració francesa. L'any 1823, el *Journal des Dames et des Modes* va absorbir dues revistes: *L'Observateur des Modes* i *L'Indiscret*. De la primera, editada entre 1818 i 1823, la colleccionista en comprà 57 números no consecutius corresponents als anys 1820 i 1821.

Un rival directe de l'esmentada gasetta de La Mésangère fou el *Petit Courrier des Dames, ou Nouveau Journal des Modes, des Théâtres, de la Littérature & des Arts*, que va esdevenir una dura competència. Consagrat a la moda femenina, era dirigit per un grup d'editores que consideraven que el *Journal des Dames et des Modes* estava desfusat.⁷⁸ Amb una vida llarga, de 1822 a 1868, el *Petit Courrier des Dames* va tenir una gran acceptació derivada de l'excel·lència de les seves làmines. Una particularitat era que mostraven la figura per davant i per darrere, de manera que es podien apreciar tots els detalls del vestit. Aquesta innovació seria imitada per altres revistes. Gil només n'adquirí els 36 exemplars corresponents a l'any 1832.

El *Petit Courrier des Dames* va ser absorbit pel *Journal des Demoiselles* el 1868. Aquesta darrera revista (figura 10) va ser una de les moltes creades entre la tercera i quarta dècada del segle XIX, concretament el 1833. Va ser un període en el qual fructificaren més d'un centenar de publicacions dedicades de manera plena o parcial a la moda⁷⁹ i, entre totes elles, el *Journal des Demoiselles* fou una de les més longeves, ja que es va mantenir fins a 1922. Es destinava a les adolescents burgeses entre catorze i divuit anys i se centrava especialment en la seva educació,⁸⁰ però també hi tenien cabuda les làmines de moda. L'aristòcrata en colleccionà un total de 595 exemplars corresponents als anys 1834-

77. Gaudriault, 1982: 45.

78. *Ibid.*: 51.

79. *Ibid.*: 64.

80. «Le Journal des Demoiselles» [en línia]. Marquerie, Cécile. *Bibliothèque Diderot de Lyon*. <https://bibulyon.hypotheses.org/7992> [consulta: 2 agost 2021].

1877 i 1880–1885. La distribució era mensual i Gil tenia la majoria d'anys complets, a excepció de 1850 i 1871, dels quals mancaven uns pocs exemplars; amb tot, Epifani de Fortuny considerava que es tractava de la col·lecció sencera.⁸¹

De la mateixa època d'efervescència que el *Journal des Demoiselles* trobem la revista *Psyché: Journal des Modes, Littérature, Théâtres et Musique*, editada setmanalment entre 1835 i 1878. Carmen Gil colleccionà 25 números de l'any 1839. La publicació mereix ser destacada perquè incloïa vestimentes de nines de paper de 18 a 22 centímetres,⁸² que eren gravats acolorits per la part de l'anvers i del revers (figura 11). Es tracta d'un equivalent a una làmina de moda, encara que en un format ben original. Contràriament al que pugui semblar, no és un retallable ni cap joguina infantil. Els vestits i els seus complements (perruques, barrets...) es descobrien encartats dins la revista i subjectats per unes tires de cartró enganxades, tal com es pot observar en els exemplars pertanyents a l'aristòcrata. El fet que es presenti la roba sola, sense la nina, fa suposar que aquesta es devia haver donat prèviament, potser quan el comprador primigeni es va subscriure a la revista. Curiosament, també hi ha alguns barrets que emmarquen una cara femenina i, d'aquesta manera, ja no cal acoblar la vestimenta a la nina original. La fragilitat del producte va motivar que es regalés una capsa on guardar-lo amb el nom de la revista a la tapa.⁸³ Les figures són molt peculiars i la Biblioteca Na-

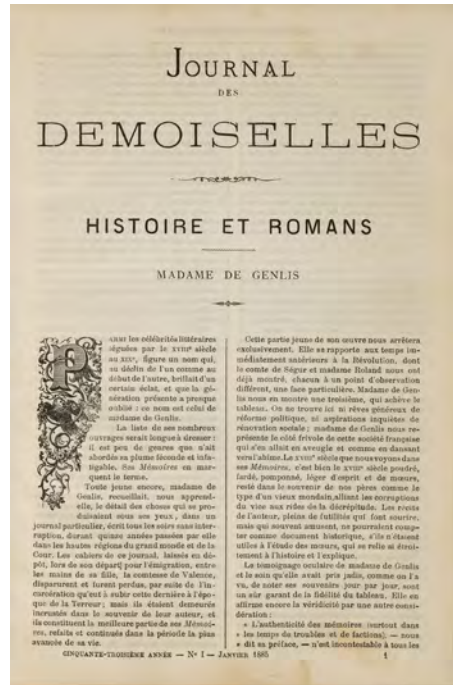

FIGURA 10. Portada de la revista *Journal des Demoiselles*, núm. 1, gener de 1885, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

81. Fortuny, 1927: 88.

82. Gaudriault, 1982: 68.

83. A Internet es poden trobar alguns venedors de les nines i les seves vestimentes i, puntualment, en el lot s'inclou la capsa original. Un exemple el trobem a la pàgina web: <https://www.antiquetoysandgames.com/psyche.html> [consulta: 2 agost 2021].

FIGURA II. Vestit de nina encartat dins la revista *Psyché: Journal des Modes, Littérature, Théâtres et Musique*, núm. 255, abril de 1839, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

cional de França en conserva una col·lecció de diversos centenars;⁸⁴ cal dir que és quelcom extraordinari trobar les vestimentes dins les revistes originals, tal com ho va llegir Carmen Gil.

Concloent amb la premsa parisenca d'aquesta època, a continuació esmentarem breument la seva contrapartida de Londres, que rivalitzava en importància, ja que era usual que les làmines de moda franceses fossin copiades o importades per les revistes angleses.⁸⁵ Aquest darrer cas era el de la influent gasetta *La Belle Assemblée, or, Court and Fashionable Magazine*, de periodicitat mensual i fundada el 1806 per l'editor londinenc John Bell. Carmen Gil en colleccionà els onze números (només li faltava el segon per fer l'any sencer) corresponents a 1825; també tenia els dotze números dels anys 1830 i 1831 i, per acabar, els sis primers números de 1832. Els anys esmentats són els períodes de més esplendor de les làmines de la revista, segons Holland.⁸⁶

L'altra revista anglesa de l'època que competia en importància amb *La Belle Assemblée* era *The Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufactures, Fashions and Politics*, popularment coneguda com a *Ackermann's Repository*, en referència al cognom del seu fundador, Rudolph Ackermann. Es va publicar entre 1809 i 1928 i les seves valuoses estampes no eren solament de moda, sinó també de mobiliari, retrats, etc.⁸⁷ Els exemplars colleccionats per Gil com-

84. Gaudriault, 1982: 68.

85. Erika Ingham. «Fashion plates introduction» [en línia]. *National Portrait Gallery*. <https://www.npg.org.uk/research/fashionplates/fashion-plates-introduction> [consulta: 27 juliol 2021].

86. Holland, 1988: 51.

87. *Ibid.*: 52.

prenien de 1809 a 1811, concretament els 24 números consecutius de 1809 i 1810 i, a part, els números del 31 al 36 de 1811. A partir de 1816 i fins a la seva cloenda, es reformulà amb un títol més breu: *The Repository of Arts, Literature, Fashions & C.* D'aquest nou títol, de l'any 1822 Gil tan sols posseïa vuit números, que correspondrien a l'interval entre 1818 i 1828, en el qual, segons la historiadora Stella Blum, es comercialitzaren les més preeminentes,⁸⁸ encara que totes les làmines aparegudes al llarg de la publicació són de gran qualitat.

3.2.2. Segle XX

Tornant a les publicacions de París, de principis del segle XX tenim tres títols que es poden considerar els més importants dins la col·lecció de revistes: *La Gazette du Bon Ton: Arts, Modes & Frivolités*, *Très Parisien: la Mode, le Chic, l'Élégance* i *Art, Goût, Beauté: Feuillet de l'Élégance Féminine*.⁸⁹ Totes estaven centrades en la moda, eren d'una qualitat exquisida i tenien un alt preu. Es fa palesa una evolució significativa en les seves làmines de moda, les quals ja són radicalment diferents de les presentades en les anteriors publicacions esmentades fins ara. La innovació va ser triple: el canvi de gust afavorí una manera completament nova de vestir-se; l'estil de dibuix estava estretament lligat amb la modernitat i amb el puixant *art déco*, que trencava amb la tradició precedent; finalment, els gravats es van fer amb la moderna tècnica del *pochoir*, que emprava una plantilla. Igualment, l'ús del *pochoir* no era gaire freqüent,⁹⁰ cosa que afegeix un motiu més al valor de les tres revistes mencionades.

En primer lloc, *La Gazette du Bon Ton: Arts, Modes & Frivolités* va ser fundada per Lucien Vogel. Durant la seva existència, entre 1912 i 1925, fou considerada la revista de moda més influent en l'àmbit internacional.⁹¹ Desaparegué en ser fusionada amb la revista estatunidenca *Vogue*,⁹² encara vigent en l'actualitat. Carmen Gil en col·leccionà els números equivalents als tres primers

88. Blum, 1978: 5.

89. Valoració donada per Albert Díaz Mota, arxiver i responsable del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, en una reunió efectuada el 5 de juliol de 2021.

90. «Les collections-Les périodiques: Très Parisien» [en línia]. *Palais Galliera*. <https://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/professionnels-et-chercheurs/bibliotheque-et-documentation/la-documentation/les-periodiques#p2> [consulta: 3 agost 2021].

91. «Special Collections Images: Fashion Plates» [en línia]. *Pratt Institute Libraries*. <https://libguides.pratt.edu/specialcollectionsimages/fashionplates> [consulta: 3 agost 2021]

92. Gaudriault, 1982: 112.

FIGURA 12. George Barbier (dibuixant). *La fontaine de coquillages: robe du soir de Paquin*, làmina il·luminada *au pochoir*, revista *La Gazette du Bon Ton*, núm. 3, març 1914, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

l'Élégance, un xic més longeva que *La Gazette du Bon Ton*. Concretament, *Très Parisien* durà de 1920 a 1936. Estigué dirigida per Germaine-Paule Joumard, qui també en fou l'il·lustrador principal i que signava amb el pseudònim Jou-Jou (figura 13). En el seu darrer any, de 1935 a 1936, va alternar les làmines amb fotografies de moda. No obstant això, Gil no tenia cap d'aquests darrers números. La seva col·lecció comprèn de 1920 a 1923, de 1925 a 1926, 1929 i de 1932 a 1933. De cada any en tenia molt pocs exemplars: tan sols un volum de 1920 (el primer), 1926 (el quart), 1929 (el primer) i 1933 (el desè); dos de 1921 (el cinquè i el desè), 1922 (el cinquè i l'onzè), 1923 (el quart i el novè), 1925 (el tercer i el novè); i, finalment, tres números de 1932 (el novè, el desè i l'onzè). Com

anys, de 1912 a 1914. De 1912 posseïa els dos primers exemplars, pertanyents respectivament a novembre i a desembre; de 1913 tenia del número 3 al 12, mentre que del darrer any va recopilar els nou primers exemplars (assenyalem que el número d'estiu era doble i englobava el 8 i el 9).⁹³ Molt luxosa i cara, la revista presenta una gran qualitat d'impressió i làmines a càrrec dels francesos George Barbier (figura 12), Georges Lepape, Paul Iribe o Pierre Brissaud, entre d'altres; també hi col·laborà el català Xavier Gosé. Els gravats mostraven models imaginats pels artistes o bé d'altres exclusivament proporcionats per set cases d'alta costura: Lanvin, Doeuillet, Paquin, Poiret, Worth, Vionnet i Doucet.⁹⁴

En segon lloc, igualment destacable és *Très Parisien: la Mode, le Chic,*

93. També hi havia una edició americana, anomenada *Gazette du Bon Genre*, de la qual Carmen Gil no tenia exemplars.

94. «Etienne DRIAN: La Marseillaise (La Gazette du Bon ton, n° 8-9. Été 1915)» [en línia]. *Librairie Le Feu Follet*. <https://www.edition-originale.com/en/prints-engravings-photographs/prints-xxe/-la-marseillaise-la-gazette-du-bon-ton-1915-51306> [consulta: 3 agost 2021].

veiem, es tracta d'un recull una mica irregular. *Très Parisien* va posar en relleu la labor dels grans creadors parisiencs de moda, com ara Drecoll, Lanvin, Lelong, Lucile, Patou, Poiret, etc.,⁹⁵ alguns d'ells ja apareguts a *La Gazette du Bon Ton*.

En tercer i últim lloc, tenim *Art, Goût, Beauté: Feuilles de l'Élégance Féminine*, publicada entre 1921 i 1933 (figura 14).⁹⁶ El títol fa referència a les inicials dels seus fundadors, Albert Godde Bedin et Cie.,⁹⁷ una fàbrica tèxtil de Lió.⁹⁸

Lògicament, el contingut de la publicació estava, en part, lligat a la indústria de la qual depenia. Així doncs, apareixia informació sobre els teixits fabricats,⁹⁹ encara que també hi tenia protagonisme la moda francesa en general, bellament il·lustrada (figura 15). Novament, es presenten

FIGURA 13. Germaine Paule Joumard. Làmina il·luminada *au pochoir*, coberta de la revista *Très Parisien*, núm. 9, setembre de 1925, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

95. «Les collections – Les périodiques: Très Parisien» [en línia]. *Palais Galliera*. <https://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/professionnels-et-chercheurs/bibliotheque-et-documentation/la-documentation/les-periodiques#p2> [consulta: 3 agost 2021].

96. En realitat, fou llançada un any abans, el 1920, però amb un altre nom: *Le Succès d'Art Goût Bon Ton*.

97. «Les collections – Les périodiques: Art Goût Beauté / Voici la Mode Art Goût Beauté» [en línia]. *Palais Galliera*. <https://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/professionnels-et-chercheurs/bibliotheque-et-documentation/la-documentation/les-periodiques#p1> [consulta: 3 agost 2021].

98. «Usine textile AGB Albert Godde-Bedin et Compagnie puis Mondon et Cie, actuellement école professionnelle dite maison des compagnons du tours de France» [en línia]. *Inventaire général du patrimoine culturel – La Région Auvergne-Rhône-Alpes*. <https://patrimoine.auvergnerhonealpes.fr/dossier/usine-textile-agb-albert-godde-bedin-et-compagnie-puis-mondon-et-cie-actuellement-ecole-professionnelle-dite-maison-des-compagnons-du-tours-de-france/6e8445b3-7d55-44a3-90e2-9999af869dc4> [consulta: 3 agost 2021].

99. «Les collections – Les périodiques: Art Goût Beauté / Voici la Mode Art Goût Beauté» [en línia]. *Palais Galliera*. <https://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/professionnels-et-chercheurs/bibliotheque-et-documentation/la-documentation/les-periodiques#p1> [consulta: 3 agost 2021].

FIGURA 14. Autor desconegut. Làmina il·luminada *au pochoir*, coberta de la revista *Art, Gout, Beauté*, núm. 73, setembre de 1926, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

les creacions de les cases franceses, dibuixades per artistes com Georges Lepape, Georges Barbier o Paul Iribe, col·laboradors habituals de la premsa del sector. Això significa que tornem a trobar làmines estergides i d'alt nivell. Carmen Gil n'adquirí un nombre considerable de volums corresponents al període 1923–1932. En tots els casos tenia tots els números de l'any, a excepció de 1923 (volums de març a desembre) i 1932 (de gener a setembre), cosa que configura un repertori força complet. Aquest es concreta en 115 exemplars, més que els de les altres dues revistes, ja que de la *Gazette du Bon Ton* en tenia una vintena i de *Très Parisien*, tan sols una quinzena.

Més enllà de les tres gasetes exposades, cal esmentar que entre 1912 i 1914 es reprengué la publicació del *Journal des Dames et des Modes*, revista que, com es deu recordar, fou inicialment creada el 1797.¹⁰⁰ En aquesta nova etapa, les làmines se seguien titulant «Costume Parisien», però estaven realitzades *au pochoir*. Gil comprà la col·lecció completa, consistent en vuitanta números repartits entre tres anys diferents, és a dir, 1912, 1913 i 1914.

4. Valoració

Carmen Gil Llopart, comtessa de Vilardaga, ha reunit una admirable col·lecció de làmines de moda i de publicacions periòdiques. El conjunt és extraordinari i únic, tant en nombre com pel valor de les obres aplegades. S'ha de te-

100. «Les collections – Les périodiques: Journal des dames et des modes» [en línia]. *Palais Galliera*. <https://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/professionnels-et-chercheurs/bibliotheque-et-documentation/la-documentation/les-periodiques#p3> [consulta: 24 març 2022].

nir en compte que va adquirir poc més de 1.600 estampes enquadrades i 1.703 revistes (incloses en una vintena de títols), cosa que configura una quantitat prou significativa d'elements. S'ha de considerar que aquestes 1.600 làmines podrien arribar a ser moltíssimes més, ja que cada exemplar de les revistes colleccionades inclou aproximadament entre una i cinc làmines de moda que no han estat quantificades dins d'aquest nombre perquè les hem inclòs dins d'un repertori diferent.

Amb tot això, cal recalcar que aquesta és tan sols una part de la collecció de la comtessa, la qual es completaria amb els llibres i els altres reculls de làmines d'indumentària internacional, històrica, tradicional, teatral..., així com amb alguns objectes de caire més decoratiu.

En el conjunt que ens ocupa, relatiu a la moda, s'hi poden apreciar diversos aspectes d'interès que comentarem a continuació. Un és l'evolució de la història de la vestimenta, perquè aquestes obres suposen una font molt important de coneixement dels canvis de gust i de tendències. Al cap i a la fi, aquestes làmines es poden considerar el precedent de la fotografia de moda. Entre els exemplars que posseïa Gil, es pot documentar cada època, de la qual s'ofereix una representació molt àmplia.

El fet que París fos la capital de la moda condiciona el marc dels dissenys europeus, que, com és lògic, seguiran els dictats de la capital francesa. En conseqüència, les seves làmines s'exportaran a altres revistes, fet que remarca l'hegemonia d'aquesta moda. No és estrany, doncs, que el gruix de la collecció de Carmen Gil constés d'obra parisenca. A més, cal recordar la qüestió personal, i és que la colleccionista s'establí temporalment a París juntament amb el seu espòs. El matrimoni experimentà una remarcable fascinació per aquesta capital i, en conseqüència, Carmen Gil desenvolupà un gust molt afrancesat en múltiples aspectes, com ara la vestimenta, la decoració o l'art,

FIGURA 15. Autor desconegut. Làmina il·luminada *au pochoir*, revista *Art, Goût, Beauté*, núm. 35, juliol 1923, Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona.

tal com declaren fonts familiars.¹⁰¹ Això influencià i definí plenament els seus interessos colleccionistes.

També són dignes de destacar les transformacions del mateix objecte, ja que han quedat demostrades les innovacions tecnològiques que han condicionat l'evolució de les làmines de moda, des del seu vessant més tradicional fins a les darreres modificacions, com, per exemple, la introducció de la tècnica del *pochoir*. Si bé és cert que, majoritàriament, Gil se centrà en les estampes del segle XIX, cal notar que n'adquirí dels períodes immediatament anteriors i posteriors, de manera que s'aconsegueix una representació força completa.

Tornant a l'abundància d'exemplars del segle XIX, es pot apuntar que aquestes làmines devien ser les que va aconseguir més fàcilment o, simplement, les que més la complaien estèticament. L'expert Raymond Gaudriault afirma que les sèries de gravats d'aquesta època, per exemple els de Jules David, François Claudius Compte-Calix o bé les germanes Colin, podrien ser relativament fàcils de trobar.¹⁰² Veritablement, la colleccionista en tenia molts exemplars, però també va posseir obra d'artistes menys coneguts o no identificats, sense que això significués una disminució en la qualitat.

D'altra banda, al repertori de Carmen Gil hi ha, igualment, un bon nombre de rareses. Començant per les estampes, del segle XVIII és especialment notable el recull executat per Antoine Watteau, concretament les *Figures de modes* amb la col·laboració d'Henri Simon Thomassin. També cal esmentar el grup de gravats provinents de la *Galerie des Modes et des Costumes Français* i del *Journal des Dames et des Modes*. Aquests darrers són conjunts menys numèricament parlant, circumstància que queda sobradament compensada per la seva singularitat. Ja entrat el segle XIX, cobren especial importància els dibuixos originals a l'aquarella a partir dels quals es van portar a terme els gravats posteriorment comercialitzats. Els il·lustradors que els realitzaren —David, Compte-Calix, Toudouze o Dupin— es troben entre els més famosos i de major excel·lència del moment. És rellevant la quantitat de làmines seves que posseïa Carmen Gil, però encara és més extraordinari haver pogut aconseguir l'obra primigènia. Per acabar, referent a principis del segle XX, destaca el llibre que conté els dissenys de Paul Poiret interpretats per Georges Lepape.

101. Arxiu privat Mercè Ferrer Escolà, text inèdit *Carmen Gil Llopart*, 2020, pàg. 2. Escrit per Ferrer, s'hi relaten els records de la seva mare, Mercedes Escolà Gil, neboda i afillada de Carmen Gil Llopart.

102. Gaudriault, 1982: 136.

Quant a les publicacions periòdiques, destaca *Psyché*, una revista del segle XIX que inclou uns vestits de paper molt curiosos, tot i que les més remarcables corresponen al segle següent: *La Gazette du Bon Ton*, *Très Parisien* i *Art, Goût, Beauté*, que es poden considerar els títols de més rellevància del repertori, tant per la seva fastuositat com perquè són un reflex fidel del canvi de gust que es va viure a Europa juntament amb l'adveniment del nou segle. Aquestes tres últimes gasetes, que representen la unió entre l'art i la moda, són escasses i cobejades tant per col·leccionistes privats com per museus.¹⁰³ Com ja hem indicat, les làmines soltes es poden anar trobant al mercat, però el que és peculiar són les revistes i, sobretot, que aquestes conservin les estampes a l'interior, tal com les va adquirir Carmen Gil.

En conclusió, es pot afirmar que l'aristòcrata coneixia perfectament el producte que comprava i, segurament, tenia l'assessorament dels millors antiquaris de la ciutat de París. Aquest fet, juntament amb la seva capacitat econòmica, va permetre que configurés una col·lecció de primera i de valor incalculable. Només comprava peces en bon estat i d'alta qualitat, com es pot comprovar per la perfecció tècnica de les làmines i la sumptuositat de les revistes. El conjunt és d'una gran exquisidesa i bellesa, fruit de la selecció acurada d'una col·leccionista amb inclinacions bibliòfiles.

Igualment, és lloable el fet que va deixar un llegat, cosa que demostra la seva generositat i la voluntat que el seu repertori romangués junt, en bones condicions de conservació i a l'abast del públic general i especialitzat. En aquest sentit, cal esmentar la tasca duta a terme pels professionals del Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, entitat on es troba el fons de Carmen Gil, que, a més de catalogar el repertori, ha emprès la digitalització d'una part molt important d'aquest. Així, és fàcilment consultable en línia i se n'afavoreix la difusió.

Finalment, cal destacar la particularitat que es tractava d'una dona col·leccionista. La seva figura s'insereix en un món en què els homònims masculins la superaven àmpliament en nombre en una època i context (sobrevingut després per la dictadura franquista), a més, en què les dones quedaven relegades a l'àmbit domèstic. La riquesa i la posició social de Carmen Gil foren el privilegi que li permeté de superar els límits establerts, poder gaudir de la seva passió col·leccionista i tenir un paper destacat en una associació bibliòfila on, novament, els homes la superaven en quantitat. Un altre aspecte curiós de la

103. Calahan i Zachary, 2015: 6.

seva persona és que la seva afició per la moda no va ser canalitzada en una col·lecció de teixits o peces d'indumentària, sinó que la va dirigir cap a la seva altra passió, que era la bibliofília, tot desmarcant-se del corrent del colleccionisme tèxtil català de la seva època.

Referències bibliogràfiques

- «Entrega de un importante fondo bibliográfico: se trata de una completísima colección de obras sobre indumentaria». *La Vanguardia*, 10-2-1967, pàg. 20 [en línia] *Hemeroteca La Vanguardia*. <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1967/02/10/pagina-20/34352923/pdf.html> [consulta: 18 març 2020]
- BLUM, Stella (1978). *Ackermann's costume plates: women's fashions in England, 1818-1828*. Nova York: Dover Publications.
- CALAHAN, April; ZACHARY, Cassidy (2015). *Fashion and the art of pochoir: the golden age of illustration in Paris*. London: Thames & Hudson.
- ERCOLI, Giuliano (1987). *Il pochoir art déco*. Florència: Giunti.
- FERRER ESCOLÀ, Mercè (2020). *Carmen Gil Llopart*. [Text inèdit en el qual es relaten els records de la seva mare, Mercedes Escolà Gil, neboda i afillada de Carmen Gil Llopart.]
- FLOOD, Catherine; GRANT, Sarah (2014). *Style and satire: fashion in print, 1777-1927*. London: V&A.
- FORTUNY, Epifani de (1927). «Visita efectuada pels XII a la col·lecció de la comtessa de Vilardaga». *La Nova Revista*, núm. 9, pàg. 87-88 [en línia]. *Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD)*. <https://ddd.uab.cat/record/27381> [consulta: 31 març 2020].
- (1965). *Els XII: breve historia de una Asociación Barcelonesa de Bibliófilos. Conferencia pronunciada por el Excmo. Sr. Barón de Esponellá en la reunión celebrada por la Asociación de Bibliófilos de Barcelona, el día 15 de diciembre de 1965*. Barcelona: Associació de Bibliòfils de Barcelona.
- GALERIES LAIETANES (1928). *Els XII. Primera exposició* (catàleg de l'exposició). Barcelona: Tipografia Occitània.
- GAUDRIAULT, Raymond (1982). *La gravure de mode feminine en France*. París: Les éditions de l'amateur.
- HOLLAND, Vyvyan (1988). *Hand coloured fashion plates, 1770 to 1899*. London: Batsford.
- LAVER, James (2019). *Breve historia del traje y la moda*. Madrid: Cátedra.
- MAGATZEMS JORBA (1933). *Exposició de vestits regionals i d'època: del 31 de maig a 1r d'agost de 1933* (catàleg de l'exposició). Barcelona: Magatzems Jorba.

ANNEX

En l'annex següent es presenten dos conjunts de taules (1 i 2) que fan referència a títols de diverses publicacions periòdiques. En el primer cas (conjunt de taules 1), es tracta de les revistes on s'encartaren les làmines enquadrades de la col·lecció. Cal puntualitzar que Carmen Gil va comprar les estampes, no pas les gasetes concretes d'on provenien. En el segon cas (conjunt de taules 2), s'inclouen els títols de les revistes que sí que va anar comprant Carmen Gil.

Es notarà que, en el primer grup, les variables establertes són tres: el títol, els anys d'edició de les revistes i algunes observacions referents a aquestes. En canvi, les segones taules comprenen un nombre major de variables, que són cinc: el títol, els anys d'edició, els anys colleccionats per l'aristòcrata, el nombre de volums corresponents a aquests anys i, finalment, unes observacions.

En el cas de les làmines (conjunt de taules 1), no s'aporta informació relativa als anys adquirits ni al nombre concret d'aquestes corresponent a cada any. Això és degut a uns quants factors.

El primer és que no sempre és possible determinar de quin any exacte són les estampes, ja que no consta en tots els casos; sigui com sigui, es podria fer una aproximació basada en la roba representada, però que no seria determinant. La segona circumstància que cal considerar és l'ordenació dels gravats en diferents enquadracions, fruit de la decisió dels antiquaris o de la mateixa colleccionista. El criteri no és unitari i, en alguns casos, fins i tot sembla aleatori: tant es poden trobar relligades juntes estampes d'una sola revista com de diverses. Com cal esperar, aquesta circumstància en dificulta considerablement la quantificació. Així doncs, per evitar dades no concloents, s'ha eludit aportar aquesta informació, que sí que consta de manera aproximada quan s'hi fa esment en el text.

Per contra, els anys colleccionats i el nombre d'exemplars de cada any sí que apareixen al segon grup de taules, atès que el conjunt de publicacions periòdiques està classificat per títol i any, segons les dades que figuren a la portada. D'aquesta manera, es pot establir una quantificació acurada i exacta.

CONJUNT DE TAULES I. Publicacions periòdiques de les quals provenen les làmines colleccionades per Carmen Gil Llopart, corresponents a finals del segle XVIII, al segle XIX i a principis del segle XX.

I.1. Revistes franceses (editades a París)

Títol	Anys d'edició	Observacions
<i>Gallerie des Modes et Costumes Français</i>	1778–1787	–
<i>Journal des Dames et des Modes</i>	1797–1839 i 1912–1914	–
<i>Petit Courrier des Dames, ou Nouveau Journal des Modes, des Théâtres, de la Littérature & des Arts</i>	1822–1868	–
<i>Le Voleur</i>	1828–1842	–
<i>Le Follet: Courrier des Salons</i>	1829–1882	–
<i>Journal des Tailleurs</i>	1830–1896	També coneguda amb el títol <i>Modes de Paris: Journal des Tailleurs</i> . Va absorbir diverses revistes, entre elles <i>L'Élegant</i> i <i>Le Coupeur</i> , l'any 1882, tal com consta en les seves làmines ¹⁰⁴
<i>Théorie de l'Art du Tailleur: Journal des Modes</i>	1832–1847	–
<i>Journal des Demoiselles</i>	1833–1922	–
<i>Le Moniteur de la Mode</i>	1843–1913	–
<i>Les Modes Parisiennes</i>	1843–1896	–
<i>La Toilette de Paris</i>	1858–1874 1876–1879	–
<i>La Mode Illustrée</i>	1860–1937	–
<i>L'Illustration de la Mode</i>	1871–1876	–

104. Vegeu la cerca bibliogràfica a Bibliothèque Nationale de France. Catalogue général. «Notice de périodique.» 2022 [en línia]. <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb328004600> [consulta: 15 febrer 2022].

<i>Revue de la Mode: Gazette de la Famille</i>	1872–1913	–
<i>La Toilette de Paris & L'Illustration de la Mode</i> ¹⁰⁵	1874–1879	–
<i>La Modiste Universelle: Édition des Chapeaux–Modèles</i>	1876–1887	–
<i>La Mode: Revue Littéraire, Artistique et Mondaine</i>	1878–1878	–
<i>L'Étoile des Modes: Écho Mensuel des Dernières Creations de la Rue de la Paix</i>	1892–1901	–
<i>Les Modes: Revue Mensuelle Illustrée des Arts Décoratifs Appliqués à la Femme</i>	1901–1937	–
<i>La Gazette du Bon Ton: Arts, Modes & Frivolités</i>	1912–1925	–
<i>Le Coquet: Journal des Modes</i>	?–? (segle XIX)	–
<i>Le Foyer Domestique</i>	?–? (segle XIX)	–
<i>Le Messager des Modistes et des Salons</i>	?–? (segle XIX)	–

1.2. Revistes angleses (editades a Londres)

Títol	Anys d'edició	Observacions
<i>La Belle Asssemblée, or, Court and Fashionable Magazine</i>	1806–1832	–
<i>The Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufactures, Fashions and Politics</i>	1809–1815	Conegut popularment com a <i>Ackermann's Repository</i> o <i>Ackermann's Repository of Arts</i>

105. Resultat de la fusió entre les dues revistes, produïda l'any 1874. Es van publicar conjuntament almenys fins a 1879. Raymond, 1982: 79.

1.3. Revistes espanyoles (editades a Madrid i Cadis, respectivament)

Títol	Anys d'edició	Observacions
<i>El Correo de la Moda: Periódico del Bello Sexo, Modas, Literatura, Bellas Artes, Teatros, etc.</i>	1851-1892/1893	-
<i>La Moda Elegante Ilustrada: Periódico de las Familias</i>	1862-1927	-

1.4. Revistes austríaques (editades a Viena)

Títol	Anys d'edició	Observacions
<i>Wiener Theaterzeitung</i>	1806-1860	-

CONJUNT DE TAULES 2. Publicacions periòdiques colleccionades per Carmen Gil Llopart, entre les quals es troben exemplars francesos, anglesos, espanyols i alemanys de finals del segle XVIII i dels segles XIX i XX.

2.1. Revistes franceses (editades a París)

Títol	Anys d'edició	Anys colleccionats	Nombre de volums	Observacions
<i>Journal des Dames et des Modes: auquel ont été reunis L'Observateur des Modes et L'Indiscret</i>	1797-1839	1837-1838	135	Continuat el 1912 per <i>Journal des Dames et des Modes</i> Va absorbir el 1823 l' <i>Observateur des Modes</i>
<i>Observateur des Modes</i>	1818-1823	1820-1821	57	Absorbit el 1823 pel <i>Journal des Dames et des Modes: auquel ont été reunis L'Observateur des Modes et L'Indiscret</i>

<i>Petit Courrier des Dames, ou Nouveau Journal des Modes, des Théâtres, de la Littérature & des Arts</i>	1822– 1868	1832	36	Absorbit el 1868 per <i>Journal des Demoiselles</i>
<i>Journal des Demoiselles</i>	1833–1922	1834–1877, 1880–1885	595	Va absorbir el 1868 el <i>Petit Courrier des Dames, ou Nouveau Journal des Modes, des Théâtres, de la Littérature & des Arts</i>
<i>Psyché: Journal des Modes, Littérature, Théâtres et Musique</i>	1835–1878	1839	25	–
<i>Magasin des Demoiselles: Morale, Histoire Ancienne et Moderne, Sciences, Économie Domestique, Littérature, Beaux-Arts, Voyages, Récréations, Biographie, Petit Courrier des Demoiselles</i>	1844– 1896	1844–1849 i 1851–1866	165	–
<i>Le Moniteur des Dames et des Demoiselles: Guide Complet de Tous les Travaux des Dames</i>	1854– 1902	1864–1873	216	–
<i>La Mode Miniature</i>	1872– 1874	1872–1874	103	–
<i>La Mode Artistique: Revue de Toutes les Élégances</i>	1895– 1907	1901	12	–
<i>Journal des Dames et des Modes</i>	1912– 1914	1912–1914	80	Precedit pel <i>Journal des Dames et des Modes: auquel ont été réunis L'Observateur des Modes et L'Indiscret</i> , desaparegut el 1839

<i>La Gazette du Bon Ton: Arts, Modes & Frivolités</i>	1912–1925	1912–1914	20	–
<i>Très Parisien: la Mode, le Chic, l'Élégance</i>	1920– 1936	1920–1923, 1925–1926, 1929, 1932– 1933	15	–
<i>Art, Goût, Beauté: Feuilletts de l'Élégance Féminine</i>	1921–1933	1923–1932	115	–

2.2. Revistes angleses (editades a Londres)

Títol	Anys d'edició	Anys colleccionats	Nombre de volums	Observacions
<i>La Belle Assemblée, or, Court and Fashionable Magazine</i>	1806– 1832	1825 i 1830– 1832	41	Continuat el 1832 per <i>The Court Magazine and Belle Assemblée</i>
<i>Le Beau Monde, or, Literary and Fashionable Magazine</i>	1806– 1809	1806–1809	27	–
<i>The Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufactures, Fashions and Politics</i>	1809– 1815	1809–1811	30	Continuat el 1816 per <i>The Repository of Arts, Literature, Fashions & C.</i>
<i>The Repository of Arts, Literature, Fashions & C.</i>	1816– 1828	1822	8	Precedit per <i>The Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufactures, Fashions and Politics</i> , desaparegut el 1815
<i>The Court Magazine and Belle Assemblée</i>	1832–1836	1832–1833	18	Precedit per <i>La Belle Assemblée, or, Court and Fashionable Magazine</i> , desaparegut el 1832

2.3. Revistes espanyoles (editades a Barcelona)

Títol	Anys d'edició	Anys colleccionats	Nombre de volums	Observacions
<i>Revista de Modas</i>	1876-19-	1928	1	-
<i>La Confianza</i>	?			

2.4. Revistes alemanyes (editades a Leipzig)

Títol	Anys d'edició	Anys colleccionats	Nombre de volums	Observacions
<i>Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode</i>	1791- 1808	1794	4	-